

ČESKÉ NÁRODNÍ OBROZENÍ

Seminární práce

OBSAH

Úvod	3
Národní obrození: historický kontext	3
Etapy českého národního obrození	4
Český jazyk v době národního obrození	5
Buditelé	6
Rozvoj vědecké češtiny	6
Rozvoj běžně užívaného jazyka	6
Závěr: Uspělo národní obrození?	8
Literatura	9

Úvod

České národní obrození je z pohledu českého jazyka a české literatury obdobím velice produktivním. K tomu, abychom mohli postihnout celou problematiku tak, jak by si zasloužila, nám bohužel rozsah této práce nepostačuje. Proto se tato práce zaměří na obecné shrnutí národního obrození, co se jazyka českého týká, a dále se budeme podrobněji věnovat rozkvětu českého jazyka v tomto období, ať už z pohledu mluvnického, či z pohledu slovotvorného.

Práce tak bude rozčleněna do několika kapitol, kdy se na začátku seznámíme s historickým kontextem národního obrození a jeho etapami, načež přejdeme k podrobnější analýze rozvoje českého jazyka. Na závěr bude celá problematika shrnuta mým vlastním pohledem.

Národní obrození: historický kontext

Národním obrozením rozumíme v českých dějinách národní hnutí, které proběhlo v poslední čtvrtině devatenáctého století v různých oblastech společenského života – český národ pociťuje výrazné změny v oblasti jazykové a literární, ale také ve filozofii, umění nebo politice. Národní obrození má být jakousi obranou proti centralismu a germanizaci vídeňské absolutistické vlády, snahou o vytvoření samostatného kulturního a společenského vývoje.

České národní obrození bývá časově vyhraněno lety 1770 až 1850. V té době vládli českým zemím Habsburkové. Byl vydán patent o zrušení nevolnictví – pomalu tak docházelo k rozpadu feudálních vztahů, které nahradily vztahy kapitalistické, což velice přispívalo dobrému rozvoji manufakturní výroby. Tolerantní patent, který zaručoval náboženskou svobodu, pak měl obrovský význam pro rozvoj české literatury – došlo k jejímu osvobození z nadvlády církve, k jakémusi „zesvětštění“ české literatury, a k uvolnění duchovní cenzury; v neposlední řadě bylo české literatuře umožněno navázat kontakt s revoluční literaturou dob minulých.

Velký význam je nutno přiznat osvícenským vlivům pocházejícím ze severní a západní Evropy. Právě díky nim se na našem území objevují nové způsoby myšlení a umělecké tvorby. Hovoříme nyní zejména o francouzské revoluci, která českému lidu vštípila myšlenky na samostatnost, existenci lidských práv a pocit národního sebeuvědomění. Vlna osvícenského myšlení se u nás začala projevovat ve všech vědních oborech. Čeští vzdělanci tehdejší doby tak postavili do popředí veškerého zájmu základní lidská práva a rozumové schopnosti člověka.¹

V období, o kterém nyní hovoříme, probíhal v mnoha evropských státech zánik feudálních vztahů, který byl spojován se vznikem národních států. Osamostatnění českého národa však

---

1 NOVÁK, Arne, *Stručné dějiny literatury české*, s. 122.

v podmínkách habsburské nadvlády nebylo dost dobře možné. Ze strany vídeňské vlády byl výrazně preferován německý jazyk, čímž se dostávala německá národnost v našich zemích do privilegovaného postavení. České národní obrozenecké hnutí tak mělo zpočátku vysloveně jazykový charakter. V druhé polovině 18. století však na našem území mluvili česky jen venkonští a měšťtí lidé, vyšší vrstvy mluvily německy. To je důvod, proč bylo české národní hnutí zpočátku velice slabé – dokázalo se projevit jen na úrovni lidové a bylo podporováno především nižšími vrstvami obyvatelstva.² I tak se ale české obrozenecké hnutí dokáže nakonec zviditelnit, když postupně dochází k obrovské účasti českého národa na veřejném životě a v této době vznikají díla tak významných autorů, jakými jsou např. Božena Němcová, Karel Hynek Mácha nebo Karel Havlíček Borovský.

Etapy českého národního obrození

České národní obrození bývá v literatuře rozděleno do několika pomyslných etap:

První etapa probíhala přibližně v letech 1770 až 1805, kdy se projevoval zejména velice silný zájem vzdělanců o český jazyk – zde je na místě připomenout jména jako např. Josef Dobrovský, František Jan Tomsa nebo Karel Ignác Thám. Literární tvorba se v tomto období zaměřuje především na literaturu lidovou, tzn. knihy lidového čtení, kramářské písně, písmácká literatura apod., k méně intenzivnímu rozvoji pak dochází u české duchovní poezie. V českých zemích je nadále hlavním dorozumívacím jazykem němčina, čeština zůstává jazykem nižších vrstev národa, čemuž také odpovídá stav tehdejší české literatury. Literatura na vyšší úrovni pak vzniká v režii thámovců (osmdesátá léta) a puchmajerovců (devadesátá léta), kteří tvořili zejména překladovou poezii. Jmenujme zde některé významné osobnosti zmíněné literární tvorby: Rosa, Balbín, Pelcl, Hanka, Thám, Hrdlička, Rulík a další. Toto období bychom mohli nazvat obdobím osvícenským.

Druhá etapa českého národního obrození je datována do let 1805 až 1830. Po ukončení „nesmělé“ první fáze národního obrození se nyní začínají vytvářet sebevědomější ideologické koncepce. S poměrně radikálním programem přišla tzv. jungmannovská generace (Josef Jungmann, Jan Kollár, Pavel Josef Šafařík, František Palacký a další) – postavili se proti německé „jazykové nadvládě“ a na základě idey slovanství formulovali jazykové pojetí vlastenectví (na rozdíl od dosavadního pojetí geografického). Do odborné literatury tak proniká český jazyk, začíná se vytvářet česká odborná terminologie v nejrůznějších vědeckých odvětvích. K příznivému rozvoji dochází také ve všech oblastech české kultury a v publicistice. Druhá etapa národního obrození je

---

² VODIČKA, Felix, Základy obrozenecké literatury (od sedmdesátých let 18. století do roku 1805). In *Dějiny české literatury II.*, str. 22-25.

etapou klasicistní tvorby.³

Třetí etapa (1830-1848). Tato generace dosáhla nejvyššího úspěchu ve svém programu v třicátých a čtyřicátých letech, kdy dosáhla úspěchu v beletrii vysokého stylu (Karel Jaromír Erben, Karel Hynek Mácha, Božena Němcová, Josef Kajetán Tyl). Došlo k vytvoření společenské základny české literatury, přičemž již existuje vícero literárních směrů a generací (Tylův literární *biedermeier*, Máchovo subjektivně romantické dílo), posiluje vnitřní kritika děl. Tato etapa bývá také nazývána etapou romantismu.⁴

Za konec českého národního obrození považujeme rok 1848, kdy došlo v celé Evropě včetně českých zemí k revoluci.

Český jazyk v době národního obrození

Jak již bylo poznamenáno výše, na konci 18. století se na našem území mluvilo sice poměrně hojně, ale bohužel se tak dělo pouze mezi nižšími vrstvami národa, mezi těmi, kteří vyššími vrstvami nebyli příliš uznáváni. Český mluvili lidé povětšinou vesničtí, nevzdělaní, dokonce můžeme říci, že často byli negramotní – nebo při dobré vůli pologramotní. Tím, že byl český jazyk takto izolován, došlo k tomu, že se vytvořilo mnoho regionů s mnoha nářečím. Čeština v té době neměla žádná pravidla, neexistovala žádná pravopisná norma, jak se má spisovně psát a mluvit. Každý si tak psal, jak se mu zlíbilo, obvykle přirozeně tak, jak co slyšel. Obyčejní lidé však psaní ani čtení v běžném životě téměř nepoužívali, a tak se stávalo, že ač se ho ve škole někteří naučili, v průběhu života jej rychle zapomínali. Běžný dospělý člověk četl velmi pomalu, spíše slabikoval, plynule číst ale nedokázal. Není však čemu se divit – vždyť tehdy ani nebylo co číst. Knih, novin a časopisů bylo v průběhu celého národního obrození vydáváno (v porovnání s počtem českého obyvatelstva) žalostně málo.

To, že český jazyk tehdy zaznamenával takovýto úpadek, byli způsobeno ve velké míře faktem, že učenci a vzdělaní lidé češtinu nepoužívali. V těchto vrstvách se mluvilo německy, příp. latinsky. Nebylo tedy už komu co česky sdělovat a v této době i pro vzdělance bylo velmi obtížné, vyjadřovat své vědecké myšlenky v českém jazyce. První česky píšící básníci této doby doslova sváděli boj s jazykem, což bylo zapříčiněno především tím, že čeština byla velice chudá, co se lexikální a tvaroslovné výbavy týká. Dalším faktorem pak také bylo, že si každý z pisatelů musel z

---

3 VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literárních směrů a skupin*, s. 191-192.

4 TUREČEK, Dalibor. *Česká literatura národního obrození*, s. 9.

velké části vymýšlet svůj vlastní český pravopis, jelikož neexistovala jednotná pravidla.⁵

Buditelé

Osobnosti našich dějin, o kterých v této práci bude řeč, ale nejen ony, bývají často nazývány buditeli. Takový výraz se používá proto, že v době, kdy národní obrození začínalo, byl český národ utlačován, a to jak jazykově, tak i politicky nebo kulturně. Buditelé se snažili o *probuzení* národa a jeho národního uvědomění v takto složitých dobách.

Rozvoj vědecké češtiny

V nejhorším stavu byla na začátku národního obrození čeština na poli vědy, v podstatě jí zcela chyběla terminologie a selhávala tak ve většině vědeckých oborů. Někteří učenci první generace se sice pokoušeli z latiny přejít k psaní v češtině, brzy však pochopili, že český jazyk natolik postrádá potřebné názvosloví, že raději přešli k němčině (hovoříme nyní např. o Dobrovském).

Vědecká terminologie češtině chyběla až do příchodu **Jana Svatoluka Presla**. Právě on vytvořil tak významný český terminologický slovník. S českými vědeckými názvy začal Presl u květeny, kde zavedl binomický systém, kde každou rostlinu od té doby označujeme názvem rodovým a druhovým. Botanické názvosloví J. S. Presl vymýšlel ve spolupráci se svým bratrem, významným botanikem, a tak není divu, že se velice ujalo a je běžně používané dodnes. Co se týká pojmenování zvířat, některé názvy se Preslovi příliš nepovedly (zejména názvy exotických druhů), a tak se z jeho terminologie dnes používá jen část. Konečně se Presl zasloužil také o položení základů chemické terminologie – vymyslel obecné pojmy (*zásada, skupenství*), ale také názvoslovnou soustavu všech chemických sloučenin; názvosloví prvků vyřešil velice originálně – aby odlišil termíny, které již v češtině existovaly, od termínů jím vymyšlených, těm svým přidal koncovku -ík (*draslík, hořčík, dusík, hliník, uhlík, vápník*). Některé chemické názvy se však také neujaly. Presl se však velkou měrou podílel na tom, že české chemické názvosloví je nejdokonalejší na světě. V žádném jiném jazyce totiž nelze vyjádřit charakteristika vnitřní struktury sloučenin tak jako v češtině.⁶

Rozvoj běžně užívaného jazyka

Obrovský význam pro rozvoj českého jazyka měla jména Josef Dobrovský a Josef

---

5 HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*, s. 40-42.

6 HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*, s. 104-106.

Jungmann. Jako první se tedy zmíníme o **Josefu Dobrovském**, jenž byl Jungmannovým předchůdcem. Dobrovský studoval příbuznost slovanských jazyků a jejich vztah k jazykům indoevropským. Byl jakýmsi průkopníkem tehdejších běžných názorů, když si lidé mysleli, že jazyk je dílem Božím. Teprve Dobrovský začal chápat souvislosti mezi jednotlivými jazyky a jazyk jako takový začal považovat za dílo člověka, jeho komunikační prostředek, který si národy samy utvářely. Co se týká rozvoje tehdejší češtiny, Dobrovský vytvořil zevrubnou mluvnici českého jazyka, čímž položil základ pro stabilizaci a sjednocení pravidel spisovné češtiny. Nutno však poznamenat, že toto dílo bylo napsáno v jazyce německém (*Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache*).

O dovršení procesu vytvoření novodobého českého jazyka se pak zasloužil **Josef Jungmann**. Jako jeho nástupce dokázal to, že Dobrovského kodifikace mluvnice české byla naší veřejností přijímána jako závazná – Jungmann sám ji totiž ve svém díle (vlastním i překladatelském) příkladně využíval.⁷ K tomu se však přidal ještě rozhodující podíl Jungmanna a jeho generace na výrazném obohacení slovní zásoby českého jazyka. Každý z nás v dnešní době používá spoustu českých slov, jimiž náš jazyk obohatil právě Jungmann – *ohromný, úsvit, ohon, chmura, záře se line, zeměpis, hvězdárna, látka, ryk, touha, útrpnost, plod, bol, děva, chlum, luh, dolina, neblahý, šije* – a tak bychom mohli pokračovat dále. Jungmannova slova vznikla uměle, lidé jim zpočátku nerozuměli. Můžeme tedy říci, že Jungmann skvěle navázal na první obrozeneckou generaci a díky své neuvěřitelné pílì dokázal „dobudovat“ novodobý český jazyk.⁸

Zmíňme ještě na závěr této problematiky pokusy o pozvednutí českého jazyka, které se však příliš nevydařily. Vděčíme za ně tzv. gramatykářům – puristům. Nebyli to lidé tolik vzdělaní, jako spíše sebevědomí, s touhou dosáhnout slávy. Českému jazyku chtěli vštípit některé komické novotvary jako *zelenochrupka* (salát), *nosolepka* (kapesník), *sestromuž* (švagr), *hlubozník* (basa), *mislivíř* (student), *zvukbiř* (muzikant), *tištlík* (pečeť), *součtura* (spolužák), *pozorovák* (inspektor), *citedlnost* (hmat), *cucka* (dýmka), *mravotnosta* (policista), *nosovočka* (brýle), *rokodník* (kalendář), *silnoslabinec* (klavír), *stehnonožka* (šunka), *věstnice* (univerzita), *vlasoprach* (puďr), *vodnosta* (generál) nebo *zbožorobna* (továrna).⁹ Naštěstí se však tyto výrazy v českém jazyce neujaly.

I přesto, že se čeština stala jazykem autonomním, nacházíme v ní dodnes pozůstatky doby, o které v této práci hovoříme. Jedná se o původem cizí výrazy, které – ač si to již vůbec

---

7 KŘÍSTEK, Václav. Dobrovský, Jungmann a předpoklady českého jazykového obrození. In *Slovanské spisovné jazyky v době obrození: Sborník věnovaný Universitou Karlovou k 200. výročí narození Josefa Jungmanna*, s. 115-118.

8 HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*, s. 58.

9 HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*, s. 42.

nepřipouštíme – našemu jazyku zůstaly dodnes, z němčiny jsou to např. slova *cop, drát, hadr, klacek, koule, plech, plotna, pytel, roura, stodola, škoda, šle, šupina, truhla, žert*. Také italština se v našem jazyku dodnes projevuje, když hovoříme o *bance, fresce, mozaice, altánu, tenoru, basu, sopránu, banditovi, kalhotách* nebo o *škarpě*. Z francouzštiny pak pochází výrazy jako *koberec, kravata, blůza, kostým, toaleta, manžeta, pudr, krém, žampion, kotleta, marmeláda, bonbon, mariáš* a *notes*. Maďarská jsou pak slova *gatě, husar, guláš, baganče* a konečně rumunská *brynza, bača* nebo *kočkodan*.¹⁰

Závěr: Uspělo národní obrození?

Národní obrození tak, jak jsme si ho představili v této práci, tvoří bezesporu významnou součást dějin českého jazyka. Dobrovský a Jungmann dokonce tvrdili, že teprve se vznikem, resp. obnovením a sjednocením českého jazyka vznikne český národ. Díky tomu, že tyto dvě generace, ale i generace následující, rozvinuly češtinu takovým obrovským způsobem, dostalo se nám jedinečné příležitosti vymanit se z „germánské nadvlády“ a pozvednout náš národní jazyk na úplně jinou úroveň, než na jaké se nacházel na počátku. Je pravděpodobné, že kdyby nedošlo k tak důležitému období, jakým bezesporu české národní obrození bylo, český jazyk by patrně ještě po několik desetiletí existoval, jelikož – jak bylo výše poznamenáno – byl používán pro komunikaci mezi těmi nejnižšími vrstvami českých lidí zejména na vesnicích. V roce 1774 však byla v českých zemích nařízena školskou reformou povinná školní docházka pro děti od šesti do dvanácti let, jejichž rodiče si nemohli dovolit platit soukromého učitele. A ve školách byla nařízena jako povinný jazyk němčina. V tom můžeme spatřovat teoretické nebezpečí pro další existenci českého jazyka, kdyby bývalo nedošlo k této obrovské reformě, o níž celá moje práce pojednává.

S odstupem času můžeme hodnotit význam děl autorů národního obrození, ale také význam počínů generace Dobrovského a Jungmanna pro rozvoj jazyka. Pokud se týká literatury této doby, moje práce o ní – vzhledem k velmi omezenému rozsahu – příliš nepojednává. Je však pravdou, že pokud se rozhlédneme kolem sebe, nenajdeme snad v dnešní době Čecha, který by neznal jména jako Josef Dobrovský, Josef Jungmann, Josef Kajetán Tyl, Božena Němcová nebo Karel Hynek Mácha. To, že tito spisovatelé zůstávají slavnými po staletí, je zajisté důkazem toho, že národní obrození bylo pro českou literaturu výjimečným obdobím. Pokud bychom hovořili o tom, jakého rozmachu v té době dosáhl český jazyk, podívejme se na ta všechna výše zmíněná slova, o něž byla čeština obohacena a která se taktéž v naprosto běžné mluvě, ale i na vědeckém poli, používají dodnes. Nesmíme pak také opomenout sjednocení české mluvnice, bez kterého by se český jazyk

---

10 HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*, s. 41.

jen stěží mohl dostat tam, kde na konci národního obrození byl.

Lze tedy jen konstatovat, že české národní obrození bylo pro český jazyk a pro českou literaturou obdobím velmi výjimečným a jeho dopady pocítujeme ještě o dvě století později.

Literatura

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*. 1. vyd. Český Těšín: Baronet & Via facti, 1997. ISBN 80-7214-039-6.

KŘÍSTEK, Václav. Dobrovský, Jungmann a předpoklady českého jazykového obrození. In *Slovanské spisovné jazyky v době obrození: Sborník věnovaný Universitou Karlovou k 200. výročí narození Josefa Jungmanna*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova, 1974. Kapitola 2. s. 115-121.

NOVÁK, Arne. *Stručné dějiny literatury české*. 1. vyd. Olomouc: R. Promberger, 1946. [cit. 2010-09-11]. Dostupné z < <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=3508> >.

TUREČEK, Dalibor. *Česká literatura národního obrození*. 1. vyd. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU České Budějovice, 1993. ISBN 80-7040-059-5.

VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literárních směrů a skupin*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1976.

VODIČKA, Felix. Základy obrozené literatury (od sedmdesátých let 18. století do roku 1805). In *Dějiny české literatury II*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960. Kapitola 1. s. 21-122.